

ТВОРЧИЙ ЖИТТЄВИЙ ЗАДУМ ПІДЛІТКА: ОРІЄНТИРИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ

В статті обговорюється проблема становлення життєвого задуму у підлітковому віці. Аналізуються результати застосування методики діагностики відхилень у процесі становлення життєвого задуму у зростаючої особистості, визначаються умови побудови взаємин у сім'ї, які сприяють творчому, розвивальному характерові життєвого задуму. Окреслюються шляхи психологічної допомоги підліткам у знаходженні конструктивних життєвих орієнтирів у межах сімейного консультування.

Ключові слова: життєвий задум, творче зростання, життєві смисли, підліток, сімейне консультування.

Актуальність теми. У практичній роботі психологи часто стикаються з проблемами втрати підлітками сенсу життя, руйнації очікуваних перспектив, внутрішньої дисгармонії, непорозумінь на основі різних уявлень про життєві цінності та засоби їх реального втілення у дітей та їх батьків. У багатьох випадках це свідчить про певну незрілість життєвого задуму підлітків, погане усвідомлення ними наслідків неправильного, хибного особистісного вибору життєвих орієнтирів, а також про дисгармонію міжособистісних стосунків між партнерами по спілкуванню.

Питання сенсу життя, що лежить в основі життєвих орієнтирів, вивчалися багатьма авторами, такими як Л.С. Виготський, О.О. Леонтєв, М.К. Мамардашвілі, С.Л. Рубінштейн, В. Франкл та ін. Аналіз заявленої теми є неможливим без урахування напрацювань з проблематики творчості, творчого самозростання особистості (І.П. Маноха, В.О. Моляко, О.В. Роменець, Р.О. Семенова та ін.). Між тим, в психології є недостатньо розробленою тематика життєвого задуму у підлітковому віці, який є сенситивним для конструктивного життєтворення. Не визначені також закономірності становлення творчого, конструктивного життєвого задуму, методи вивчення і психологічні умови реального втілення особистісного сенсу життя.

Мета – дослідити особливості становлення життєвого задуму у підлітків, окреслити шляхи психологічної допомоги дітям у знаходженні і реалізації конструктивних життєвих орієнтирів в межах сімейного консультування.

Методи: теоретичний аналіз наукових джерел та узагальнення результатів власного емпіричного дослідження (опитування

підлітків та їх батьків, експертна оцінка категорії творчого життєвого задуму, метод репертуарних ґраток Дж.Келлі та ін.).

Результати дослідження та їх обговорення. У ході дослідження була опрацьована наукова література з проблем життєвого шляху особистості, життєвої компетентності, особистісних смислів тощо (Абульханова-Славська К.О., Анциферова Л.І., Артемьева О.Ю., Брушлинський А.В., Зейгарнік Б.В., Татенко В.О., Титаренко Т.М., Чепелева Н.В. та ін.).

«Життя, – писав С.Л. Рубінштейн, – це процес, у якому об'єктивно бере участь сама людина. Основний критерій її ставлення до життя – побудова у собі та в інших нових, все більш досконалих, внутрішніх, а не лише зовнішніх форм суспільного життя і людських стосунків» [12, 379]. Щодо кола проблем людського життя «стрижневою» вважається проблема творчості. В.А. Роменець доводив, що саме у творчості відбувається формування людини, і саме через творчість стає можливим вияв її неповторної індивідуальності. Творчість, за думкою І.П. Манохи, є засобом самопізнання та саморозвитку, дивовижним дзеркалом, в якому відображаються найтонші намагання й очікування людини, найпотаємніші помисли, вся велич її духу, неповторного «Я» [6].

Змістом, світоглядною сутністю індивідуального життя людини є життєвий шлях [10, 212]. Свідоме й цілеспрямоване формування свого життєвого шляху індивід починає з концентрації підліткових мрій і нечітких бажань у **життєвий задум**. У життєвому задумі уособлюється розуміння людиною смислу життя і виникає ідея власного майбутнього життєвого шляху. Через конкретні життєві плани починається реалізація життєвої програми, в якій особистість конкретизує домінуючу життєву мету. Здійснюючи смисл свого життя, як пише Д.О. Леонт'єв, людина тим самим здійснює себе, а так звана самоактуалізація є лише побічним продуктом здійснення цього смислу [5, 43].

Процес гармонійного, компетентного творення власного життя залежить від вчасно зробленого правильного вибору. Наслідками і проявами «нездорового» розвитку, дисгармонійної світобудови є помилковий особистісний вибір, погане усвідомлення можливих альтернатив, уникання відповідальності за життєві рішення. Непродуктивне розв'язання життєвих і вікових криз спотворює розвиток особистості. Страх новизни, підсвідоме бажання зберегти себе і свій внутрішній світ, утримує людину на стадії особистісної дисгармонії, життєвої некомпетентності, яка, вважає Т.М. Титаренко, визначається незадоволеністю власною світобудовою, невірою у себе, у можливість віднайти новий проект життєвого світу, особисті реставраційні ресурси, відсутністю стійкої мотивації, необхідної для енергетичного забезпечення якихось кардинальних змін у власному життєвому світі [13, 128].

Активне, небайдуже ставлення до себе і своєї життєвої практики дає можливість особистості значною мірою свідомо визначати сюжет і спрямованість життєвого шляху. Причому сьогоднішній життєвий світ особистості залежить від усіх попередніх етапів світопобудови і визначає ставлення людини до сьогодення і майбутнього (Рубінштейн С.Л., 1989; Анциферова Л.І., 1992; Титаренко Т.М., 1997, 1999; Татенко В.О., 1996 та ін.).

Разом з організацією і регулюванням свого часу, пише К. Муздибаєв, впорядковуються життєві плани і засоби їх здійснення. «Ось чому, – зауважує він, – бути хазяїном своєї долі є не що інше, як бути хазяїном свого часу» [7, 52]. Більш того, «правильна часова перспектива, – на думку Л.С. Рубінштейна, – відносно минулого, теперішнього і майбутнього, життя і смерті, конечності і безкінечності» є необхідними передумовами повноцінного морального життя особистості, ставлення людини до людини [12, 372].

Психологи вважають, що життєвий світ особистості є нерівномірним, де є періоди підйомів і спадів, поворотні пункти, або «вузлові точки», в котрих спостерігаються «психологічні спади». В прийнятті того чи іншого рішення, яке визначає подальший життєвий шлях людини, визначне місце відводиться *відповідальності* особи як суб'єкту життя [15, 18–25]. У пошуку і визначенні смислів людині допомагає *совість*, яка є найважливішою характеристикою відповідальної особистості, за висловом В.Франкла, «смисловим органом», інтуїтивною здатністю відшукувувати єдиний сенс, який криється у будь-якій ситуації [14].

Відповідальність дозволяє людині свідомо поставитись до власних потреб і спонукань. *Воля*, яка при цьому виникає, дозволяє «піднятися над своїми потягами й усвідомити себе самого як суб'єкта», зробити певний вибір між ними. Це пов'язане із самовизначенням суб'єкта, із самотворенням особистості, коли людина сама довільно обирає свою поведінку і відповідає за неї [11, 371]. Своім відповідальним ставленням до життя, розмірковує С.Л. Рубінштейн, суб'єкт надає йому «*руху по висхідній*», своїм подоланням і борінням відстоює його вищий сенс, не даючи розчинити себе в потоці ситуацій, дріб'язкових почуттів, щосекундних бажань. Така піднесеність над життям, здатність узагальнено поставитись до нього, самовизначитись відносно його цілісного перебігу і є здатністю суб'єкта до самовизначення [1, 229].

Можна сказати, що життєвий задум не є сталою, незмінною величиною, а формується, змінюється, вдосконалюється в процесі постійного самопізнання, самотворення і самоздійснення особистості.

На етапі становлення життєвого задуму у молодій людині мають бути сформовані високі особистісні цінності, відповідні

їм життєві цілі, мотивація саморозвитку, здатність подивитись на себе з боку, підвестися над собою, над своїми бажаннями й спонуканнями, над конкретною ситуацією, збагнути можливі варіанти розвитку і вдосконалення своєї особистості, свідомо обирати шляхи і способи гармонійної взаємодії із зовнішнім світом, з іншими людьми, уміння сьогодні подбати про майбутнє, враховуючи минулі невдачі і досягнення.

На мрії, фантазії, бажання, очікування підлітка, які втілюються у його життєвий задум, а потім перетворюються у життєву мету, впливає усвідомлення дитиною свого дорослішання, бачення себе зростаючою особистістю, що готова брати на себе відповідальність за життєві рішення, проявляти самостійність у вчинках, критично ставитись до регламентацій, вимог, з якими вона стикається на життєвому шляху. Перспектива життєвого шляху розкриває факт усвідомлення підлітком себе такою особистістю, що рухається уперед і є здатною виправляти власні помилки, виходячи із аналізу минулих невдач та прогнозування майбутніх досягнень. Гармонійне поєднання минулого, теперішнього і майбутнього стає головною умовою і ознакою дорослішання – процесу поступового психосоціального зростання особистості.

Дорослішання завжди вказує на якісно новий рівень розвитку, не виключаючи при цьому елементів регресу, що допомагає зростаючій особистості адаптуватися до відносно нових умов життя, продуктивно долати труднощі, різноманітні стресові ситуації, тяжкі життєві кризи. Тому життєвий задум, проект майбутнього може бути дисгармонійним, хибним, спотвореним, а може бути конструктивним, творчим, що характеризує особу як справжнього творця, архітектора власної неповторної світобудови за вічними законами вищої моралі й духовності.

Отже, становлення життєвого задуму – це складний, багатогранний процес, у якому відображаються знання підлітком своїх можливостей, інтересів, бажань і прагнень, набутий досвід, аналіз свого теперішнього і майбутнього, а також особливості стосунків і спілкування з найближчим соціальним оточенням, зокрема з сім'єю.

У зв'язку з тим, що особистість розглядається у психології включеною до контексту її повсякденного життя, життєвий задум підлітка залежить від того, які ідеали та цінності панують в його найближчому оточенні. Складність життєвого задуму підлітків може визначатися оцінками реальних втілень своїх намірів близьких людей, від їх здатності передати свій життєвий досвід засобами комунікації, від уміння домогтися того, щоб глибоко прийняті самими дорослими і запропоновані ними дитині високі ціннісні орієнтири стали і її особистими цінностями.

На формування життєвих смислів, смислових позицій у дитини значною мірою впливає ставлення дорослих до неї. Абсолютно недопустимим є «програмування» дій, реакцій, розвитку особистісних якостей дівчаток і хлопчиків. Нав'язування дорослими своїх позицій призводить до супротиву з боку підлітка або поступової втрати ним автономії, здатності до самоздійснення і самовдосконалення.

На жаль, має місце ціла низка порушень комунікативного процесу, які заважають дитині конструктивно вирішувати життєві проблеми, свідомо складати плани на майбутнє і творчо здійснювати свій життєвий задум. Так, згадаймо відомий «парадоксальний» характер побудови висловлювань людей, що спілкуються між собою [17]. Прикладом такого парадоксу може бути висловлювання типу «Будь відповідальним і самостійним!» за умови повсякчасної опіки з боку батьків. Парадоксальні ситуації порушують психічну рівновагу підлітка, відчуття логіки у чужих вчинках та висловлюваннях, а також у створенні особистих життєвих планів, психологічної компетенції щодо власної долі, творчого життєвого задуму. Нездатність розібратися у різних, часто протилежних, вимогах й настановах дорослих, дезорієнтованість у змісті, контексті та метафоричності багатьох висловлювань оточуючих може призвести до різноманітних психічних захворювань у дітей та підлітків.

Психологи припускають, що взаємини між людьми можуть бути двох типів – *симетричні і доповнюючі*. Симетричні означають те, що поведінка обох сторін є схожою: якщо один надає пораду, то інший робить так само; якщо один уникає відповідальності, то й інший не хоче брати її на себе. Такий тип взаємин вважається деструктивним і зазвичай призводить до порушення і розриву стосунків. Доповнююча (або додаткова) взаємодія характеризується тим, що люди доповнюють один одного: один піклується, інший дозволяє опікуватись собою; один приймає рішення, інший погоджується з ним.

Наша консультативна практика засвідчила, що додаткові взаємовідношення є бажаними доти, доки не дійдуть крайнощів, доки не порушиться рівноправність у виборі способу взаємодії і зберігатиметься саме принцип доповненості (певної рівноваги), а не залежності, коли будь-хто бере на себе повну ініціативу, а інший залишається абсолютно пасивним. Так, небезпечно до підлітка ставити вимоги виключно як до маленького, коли він «сліпо» має брати цю роль на себе, «зрощується» з нею, задовольняючись позицією опікуваної, безвільної, безвідповідальної дитини. Це виступає фактором затримки психоемоційного, соціального розвитку особистості, яка стає нездатною до осмислення свого життєвого шляху як

творча істота, що постійно вдосконалюється. Найкращим є поєднання симетричного і додаткового типів взаємовідношень, коли людина не тільки вміє і готова надавати комусь допомогу, а й сама може просити її і сподіватися на неї, не тільки виконує роль кволого та безпомічного, а й вимагає активності від інших. Якщо учасник взаємодії бере відповідальність на себе в одній ситуації, то в іншій він може віддати ініціативу своєму партнерові.

Такий, назвемо його, *динамічний взаємообмін (почергове делегування) ініціативою і відповідальністю здатний*, на нашу думку, покращити стосунки між суб'єктами спілкування, навчити підлітка брати на себе роль як дитини, так і дорослого, якісно сприяти процесу дорослішання, а значить переосмисленню і життєвих орієнтирів, удосконаленню власного життєвого задуму.

Різноманітні психологічні бар'єри між тими, хто спілкується, можуть пояснюватися неспівпадінням «душевної організації» [9] дорослого і підлітка, їх ціннісних орієнтацій, життєвого досвіду, рівня культури, інтелекту, різних життєвих програм. За умови «душевної прохолоди» сторонам важливо дотримуватись толерантності стосовно думки партнера по спілкуванню, прислухатися до його висловлювань, знаходити в його доказах чи фактах важливого, цікавого і цінного для вирішення як загальних проблем, так і формування особистого життєвого задуму.

Складність вивчення життєвого задуму зростаючої особистості полягає у тому, що підліток, юнак не тільки може відчувати труднощі у процесі вербалізації власних проблем, але часто не може чітко усвідомити їх суть, відділити фактичну ситуацію від ситуації, яка створена його уявою, коли реальні факти він фільтрує через сито особистісних смислів або так переструктурує ситуацію, що незначущий елемент заміняє собою ситуацію у цілому. Окрім того, як пишуть дослідники, людина може підмінити задачу на «прояснення смислу» задачею на «приховання смислу», внаслідок чого зникає істинна смислова структура. У процесі психотерапевтичної роботи слід працювати спочатку з розумінням та інтерпретацією своєї життєвої ситуації юним клієнтом, яка фіксується у його текстах.

Розуміння та інтерпретація є основними механізмами комунікативного процесу. Важливе значення надається розумінню людиною смислу і змісту, які закладаються в текст звертання до неї. Зміст, який намагаються до людини донести, має для неї потенційну множинність смислів (П. Рікер, У. Еко). У зв'язку з цим, інформація трансформується у свідомості, проходить через суб'єктивну сферу смислів, що досить часто призводить до вбачання у повідомленні того змісту, якого *немає* безпосередньо у тексті (Хараш А.У., 1978). Людина, яка сприймає повідомлення, буде

свій «зустрічний текст», який може доповнювати основу вихідного повідомлення власним розумінням проблеми. Таке привнесення свого смислу до тексту залежить від знань, установок та цінностей, цілей і мотивів взаємодії людини з партнером по спілкуванню. Взаємодія і взаємодоповнення цих компонентів створює певні «інтерпретаційні рамки», накладання яких на вихідний текст і призводить до різних його тлумачень, наголошує Н.В.Чепелева [16, 292].

В такому разі інтерпретація здійснюється не на рівні смислів, а на рівні значень і не сприяє істинному осмисленню тексту, взаємодії смислових позицій партнерів. З метою сприяння правильному розумінню, істинній інтерпретації людиною адресованого їй повідомлення, слід домогтися встановлення «діалогічної взаємодії» між тими, хто спілкується, яка, у свою чергу, сприяє взаємодії смислових позицій людей. Діалогічна взаємодія дає можливість не тільки розітнути глибинні пласти смислу, але й синтезувати новий смисл, який виникає у результаті такої взаємодії.

Значення, поняття, які формують життєвий задум, можуть бути подані за допомогою засобів математичної обробки (багатомірне шкалювання, кластерний аналіз та ін.) у вигляді різноманітних геометричних моделей, які в науці мають назву суб'єктивних семантичних просторів (роботи О.Ю. Артемьевої, О.М. Еткінда, Д.О. Леонтєва, В.Ф. Петренка, А.Г. Шмельова).

Зміст психотерапевтичних та психокорекційних заходів полягає у тому, вважає Б.В. Зейгарнік [3], щоб допомогти людині усвідомити справжній смисл своїх дій, завдяки чому стає можливою адекватна регуляція поведінки, переструктурування суб'єктивної реальності, зміна смислу власного життя, індивідуальної картини світу, і, звісно, формування творчого життєвого задуму.

Робота з родиною показала, що психотерапевтичний ефект досягається тоді, коли психологу вдається відновити або сприяти розвитку взаєморозуміння між підлітком і членами його сім'ї. Взаєморозуміння, пише Б.Д. Паригін, – це «збіг, схожість чи просто співзвучність у різних людей поглядів на світ та ціннісних орієнтацій, розуміння індивідуальних особливостей один одного, розуміння і навіть угадування мотивів один одного і можливості поводити себе так чи інакше у будь-якій конкретній ситуації, взаєморозуміння як прийняття виконуваних відносно один одного ролей, взаєморозуміння як взаємне прийняття самооцінки, своїх можливостей та здібностей...» [8, 201].

Завдання психолога ми вбачаємо у тому, щоб виявити у підлітка і його батьків смислові утворення, навчити членів сім'ї спілкуватися між собою, бути гнучкими до будь-яких змін у життєвих орієнтирах. Особистісну цінність можна вивчати шляхом

виявлення особистісних смислових конструктів, за допомогою яких людина визначає світ і його складові. Вивчення життєвих смислів підлітків і батьків доцільно проводити, використовуючи метод репертуарних ґраток (РГ) Дж.Келлі. Використаний нами метод показав можливість отримання смислових конструктів членів сім'ї, спільних суперординатних конструктів, на яких може базуватися гармонійна взаємодія респондентів, і тих смислових утворень, які спричинили конфлікт у взаєморозумінні між підлітком та його родичами.

Техніка репертуарних ґраток надає можливість менш суворо, ніж інші психометричні методи, «працювати» на рівні індивідуальної свідомості, тобто на тому рівні, на якому розгортаються основні події психічного життя людини. Репертуарні тести зручні, бо не вимагають звертатися до групових норм і великої вибірки, дозволяють використати увесь арсенал багатомірних статистичних методів для аналізу індивідуальної свідомості, охоплюють не лише статику, але й динаміку смислових утворень особистості [2].

Техніка репертуарних ґраток Дж. Келлі [4] дозволяє скласти унікальний «словник конструктів» індивіда, які є відображенням системи особистісних цінностей, неусвідомлюваних людиною мотивів і установок. За допомогою смислових конструктів виявляється особистісна цінність, яка, у свою чергу, є детермінантою становлення сенсу життя. У нашому дослідженні в якості елементів виступають персонажі, які, на думку респондентів, мають крайні оцінки за шкалою самореалізації на обох її полюсах. Допускається ознайомлення із системою конструктів один одного, що лежать в основі життєвого задуму. Для виявлення ступеня схожості систем конструктів дорослого і дитини нами застосована процедура, яка передбачає заповнення ґраток «замість іншого». Такий обмін ґратками дозволяє виявити ступінь сприйняття, розуміння один одного, а ознайомлення підлітка і його батьків з результатами тестування призводить до більшого самопізнання та розумінню інших.

У процесі сімейного консультування, встановлення взаєморозуміння між членами родини виявилось можливим знаходження, об'єднання спільних смислів стосовно життєвих орієнтирів підлітків і їх батьків, що створює умови для інтеріоризації тих цінностей, які впливають на становлення конструктивного життєвого задуму, сприяють особистісному зростанню. У нашому дослідженні здійснено пошук найбільш спільних суперординатних (вищого рівня) конструктів у підлітків та їх батьків. Такі конструкти розглядаються як спільний словник непатологічної комунікації. Хоча відомо декілька технік діагностування суперординатних конструктів, виявилось плідним використання про-

цедури «Драбинка», суть якої полягає у послідовному розкритті конструктів у формі інтерв'ю [2].

Результати опитування можна проаналізувати різними математичними методами з метою отримання латентних (прихованих) конструктів, які розглядаються як більш узагальнені (суперординатні) конструкти. На рис. 1 представлені сумісні результати факторного та кластерного аналізу, які певною мірою суголосні щодо складу суперординатних конструктів дівчинки-підлітка.

Результати цих аналізів слід розглядати разом як взаємодоповнюючі. Так, наприклад, фактору 1 відповідає 44 % загальної дисперсії (тобто, його інформативна потужність дорівнює сумарній потужності майже половини вихідних конструктів). Це вказує на його порівняльну значущість. Фактору 1 відповідає кластер 2, і цей суперординатний конструкт можна назвати – «соціальний успіх» (який є характерним для підліткового віку). Фактор 2 пояснює 13 % загальної дисперсії, йому відповідає кластер 1, який умовно можна назвати «духовний розвиток». Фактор 3 пояснює 9 % дисперсії і вміщує третій кластер. На нашу думку, найбільш відповідною назвою для нього є «відкритість новому досвіду» або «творчість».

Виходячи з мети дослідження, підлітку було запропоновано вибрати персоналії, які досягли найбільших (або найменших)

КОНСТРУКТИ

Факторні навантаження конструктів

ФАКТОРИ			
1	2	3	
	0,83		+романтичный<->практичный
	-0,74		жесткие<->чувствительные
	-0,63	0,34	ехидная<=>+ не ехидная
	0,63		+ответственный<=>безответственный
		-0,66	+любит рок<->любит попсу
		0,51	похожи на девочку<->+ похожи на мальчика
-0,88			+успешный<=> неуспешный
-0,93			+общительные<->неразговорчивые
0,62			неэмоциональна<=>+ артистичная
0,96			не заметные (как мышь)<=>+ любимый людьми
-0,57			+ фотогеничные<->нефотогеничные
		0,73	старомодная<->+ модная
-0,47	-0,31	-0,48	+ умные<-> глупые
		0,95	зациклен на традициях<=>+ не зациклен
		0,68	не занимаются своим делом<=>+ занимаются своим
-0,58	-0,35		+ самостоятельный<->не самостоятельный
0,44	0,74		+не умеет заработать<=>умеет заработать бабло
	-0,35		+не богомольные<->богомольные

КЛАСТЕРИ

Відносні відстані між кластерами

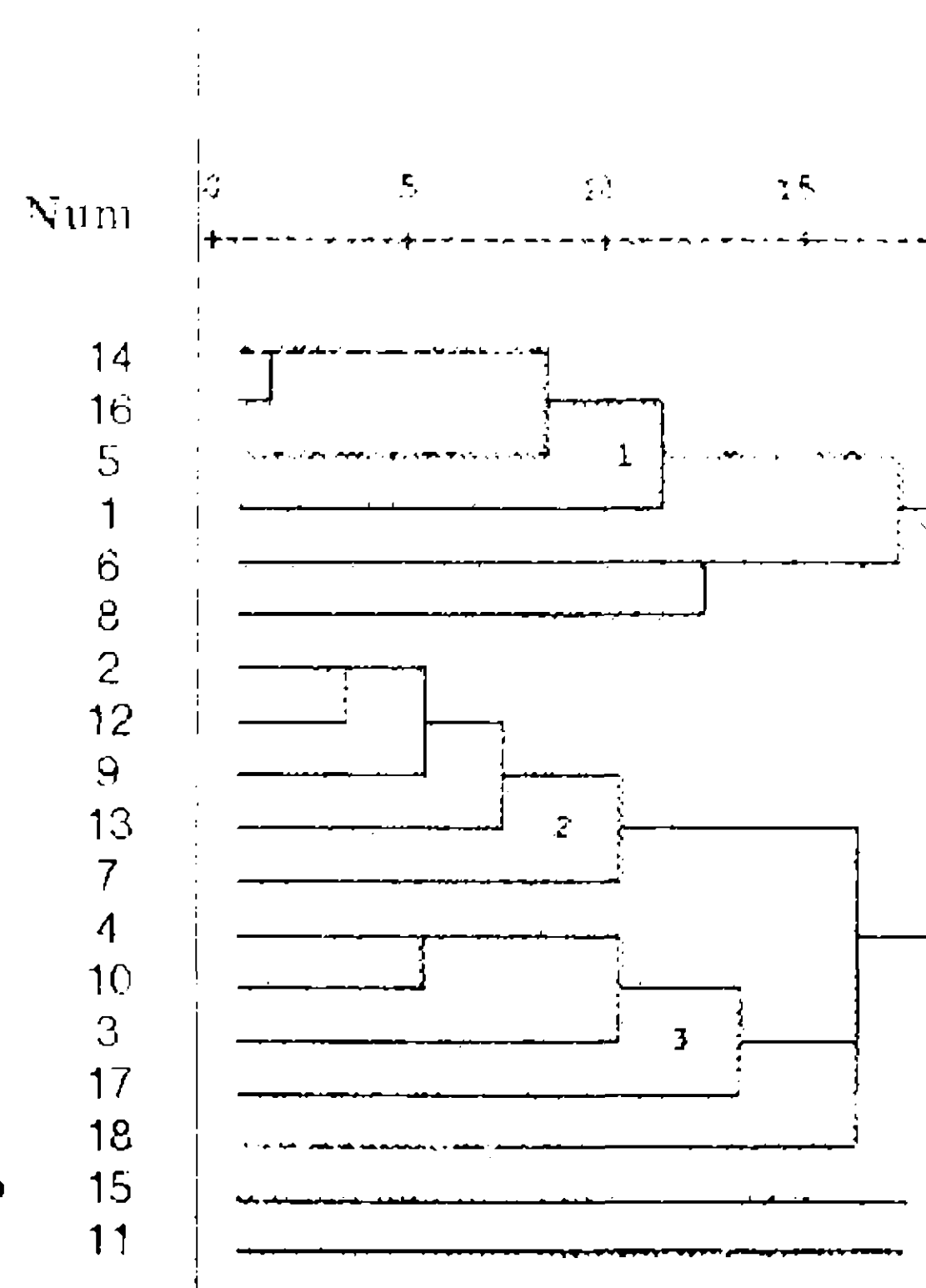

Рис. 1

успіхів у самореалізації. Можна припустити, що в розумінні підлітка у поняття самореалізація входить, по-перше, соціальний успіх, по-друге, духовний розвиток, і, врешті-решт, творчий потенціал особистості. За допомогою процедури «Драбинка» ми виявили, що найбільш загальним суперординатним конструктом є уникнення страждання від неприйняття однолітками. Це свідчить про наявність захисної реакції, яка спотворює життєвий задум підлітка, гальмує прояв його творчих здібностей.

Нами досліджено декілька сімей, проблемою яких стали непорозуміння з приводу життєвих орієнтацій і планів. Метод зарекомендував себе як адекватний щодо цілей дослідження, він має і терапевтичну функцію – сприяє більш поглибленому саморозумінню дорослих і підлітків, пізнанню ними власних смислів, що лежать в основі творчого життєвого задуму.

Висновки і перспективи дослідження

Внутрішній світ людини характеризується складністю, розмаїтістю, динамічністю, суперечливістю, певною дисгармонійністю. Він є чудесним сплетінням суб'єктивного і об'єктивного, ілюзорного і реального, минулого і майбутнього, набутого й очікуваного, можливого і бажаного. Все це знаходить своє втілення у життєвих орієнтирах, життєвому задумі, життєвій стратегії особистості, яка прагне до повного саморозкриття і самореалізації тепер і в майбутньому.

На життєвий задум особистості впливає процес смислоутворення. Методика Дж. Келлі дозволяє зазирнути у світ особистісних смислів, виявити ієрархію смислових конструктів, які є відображенням життєвого задуму підлітка. Методика дозволяє дослідити причини і умови дисгармонійного саморозвитку особистості, втрати нею смислу власного життя, дисгармонії взаємин у сім'ї. Пізнаючи себе, мотиви спілкування, власні життєві смисли, люди стають краще ставитись один до одного, проникатися життєвими цінностями своїх близьких і родичів, впливати на творчий розвиток самого себе та іншої особистості. У процесі сімейного консультування, встановлення діалогічної взаємодії між батьками і дітьми можливе об'єднання, знаходження спільних смислів, на основі чого можлива інтеріоризація високих життєвих цінностей.

Метод РГ дає можливість виявити основні конструкти, що пов'язані із сенсом життя, окремі «цеглинки» індивідуальної, унікальної світобудови, внутрішню траєкторію самотворення. Перспективи розвитку проблеми вбачаємо в розробці методики сприяння становленню у підлітків сутнісних життєвих смислів, їх спрямованості на творче самоздійснення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абульханова-Славская К.А., Брушлинский А.В. Философско-психологическая концепция С.Л. Рубинштейна. – М.: Наука, 1989. – 247 с.
2. Бодалев А.А., Столин В.А. Психодиагностика индивидуального сознания // *Общая психодиагностика* / – СПб.: Изд-во «Речь», 2000. – С. 325–345.
3. Зейгарник Б.В. Патопсихология. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1986. – 287 с.
4. Келли А.Дж. Теория личности. – СПб: Речь, 2000. – 249 с.
5. Леонтьев Д.А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. – М.: Смысл, 1999. – 487 с.
6. Маноха І. Життя як вчинок і достеменно творчість (психологічне вчення Володимира Роменця) // *Психологія і суспільство*. – 2001. – № 2. – С. 12–17.
7. Муздыбаев К. Психология ответственности. – Л.: Наука, 1983. – 240 с.
8. Парыгин Б.Д. Основы социально-психологической теории. – М.: Мысль, 1971. – 348 с.
9. Психология. Словарь / Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – С. 168–169.
10. Психологічний словник / За ред. В.І. Войтка. – К.: Вища школа, 1982. – 215 с.
11. Психологія. Підручник / Ю.Л. Трофімов, В.В. Рибалка, П.А. Гончарук та ін. – К.: Либідь, 1999. – 558 с.
12. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. – М., 1973. – 423 с.
13. Титаренко Т.М. Особистісний вибір життєвої некомпетентності / Гімназія на зламі століть: Практико-зорієнтований посібник. Ред рада: Д.І. Петренко (голова), І.Г. Єрмаков (наук.ред.) та ін. – К., 1999. – С. 123–129.
14. Франкл В. Человек в поисках смысла. – М., 1990.
15. Цуканов Б., Страцинська І. Метрика життєвого шляху творчої особистості // *Психологія і суспільство*. – 2001 – № 2. – С. 18–25.
16. Чепелева Н.В. Понимание и интерпретация письменного сообщения // *Українська психологія: сучасний потенціал. Матеріали Четвертих Костюківських читань*. – В 3-х томах. – К.: Вид-во ДОК-К, 1996. – Т. III. – С. 290–297.
17. Черников А.В. Интегративная модель системной семейной психотерапевтической диагностики. Тематическое приложение к журналу «Семейная психология и семейная терапия» за 1997 год. – М., 1997. – 160 с.

**ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ
ІМ. Г.С. КОСТЮКА АПН УКРАЇНИ**

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ

Том 3

**КОНСУЛЬТАТИВНА ПСИХОЛОГІЯ
І ПСИХОТЕРАПІЯ**

Випуск 3

За редакцією С.Д. Максименка, З.Г. Кісарчук

Київ – 2005

УДК 615.851(082)

ББК 53.57я43

К 65

*Друкується за рішенням Вченої ради
Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України
Зареєстровано постановою президії ВАК України
(№01-05/9 від 8.09.1999 р.)*

Редакційна колегія:

Максименко С.Д., дійсний член АПН України, доктор психол. наук, професор

Чепелєва Н.В., член-кореспондент АПН України, доктор психол. наук, професор

Боришевський М.Й., член-кореспондент АПН України, доктор психол. наук

Балл Г.О., доктор психол. наук, професор

Карамушка Л.М., доктор психол. наук

Машбиць Ю.І., доктор психол. наук

Андрієвська В.В., кандидат психол. наук

Кісарчук З.Г., кандидат психол. наук

Тищенко С.П., кандидат психол. наук

Представлені у збірнику статті відображують точку зору автора, яка може не співпадати з думкою редакційної колегії.

Актуальні проблеми психології. Том 3: Консультативна психологія і психотерапія: Зб. наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка, З.Г. Кісарчук – К.: Міленіум, 2005. – Вип. 3. – 244 с.

Даний випуск збірника наукових праць присвячено перспективним напрямам розвитку психологічного консультування і психотерапії. В статтях розглядаються нові теоретико-методологічні і методичні підходи у галузі психологічної допомоги сім'ї, психологічного консультування і психотерапії дітей і дорослих; викладаються результати досліджень з питань ролі сім'ї і соціального оточення у розвитку особистості.

Збірник розрахований на фахівців, для яких проблеми психологічного консультування і психотерапії дітей, дорослих, сім'ї становлять науковий і практичний інтерес.

ISBN 966-8063-20-36

ISBN 966-8063-22-37

ISBN 966-8063-24-38

© Інститут психології

ім. Г.С. Костюка АПН України, 2005

© Видавництво «Міленіум», 2005

Зміст

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ПИТАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ СІМ'Ї	6
Кісарчук З. Г., Єрмусевич О.І. ЖИТТЄВИЙ ЦИКЛ УКРАЇНСЬКОЇ СІМ'Ї ЯК ЇЇ СИСТЕМНА ХАРАКТЕРИСТИКА	6
Кісарчук З.Г., Лазос Г.П. ІНТЕГРАТИВНИЙ ПІДХІД У СІМЕЙНІЙ ПСИХОТЕРАПІЇ .	21
Пов'якель Н.І. СІМЕЙНЕ ПСИХОКОНСУЛЬТУВАННЯ В СТАНОВЛЕННІ ПАРТНЕРСЬКОЇ ІНТЕНЦІЇ ЯК РЕФЛЕКСИВНОГО МЕХАНІЗМУ САМОРЕГУЛЯЦІЇ У ПРОФІЛАКТИЦІ Й ПОДОЛАННІ КОНФЛІКТІВ	37
Журавлева Н.Ю. КОММУНИКАТИВНИЙ ПОДХОД В ПРАКТИКЕ ПСИХОЛОГІЧЕСКОЇ ПОМОЦІ СЕМЬЄ.	46
Гурлева Т.С. ТВОРЧИЙ ЖИТТЄВИЙ ЗАДУМ ПІДЛІТКА: ОРІЄНТИРИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ	61
Демидюк Н.П. МОДЕЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ СІМЕЙНОЇ ІСТОРІЇ	72
РОЗДІЛ ІІ. ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ І ПСИХОТЕРАПІЇ	83
Онищенко Г.І. ВРАХУВАННЯ ДУХОВНОГО РІВНЯ ВЗАЄМИН У ПСИХОЛОГІЧНОМУ КОНСУЛЬТУВАННІ, ЗОРІЄНТОВАНОМУ НА ХРИСТІЯНСТВО	83

Рибалка В.В. ОСОБИСТІСНО ЦЕНТРОВАНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ ПІДЛІТКІВ ІЗ ПАТОГЕННОЮ ПСИХОДИНАМІЧНОЮ НЕКОНГРУЕНТНІСТЮ	98
Юрченко Т.П. ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНО-ДИАЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД В ПСИХОТЕРАПИИ (ПРАКТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)	107
Гребінь Л.О. ВИКОРИСТАННЯ ІДЕЇ ЧАСУ У ПСИХОКОНСУЛЬТАТИВНІЙ РОБОТІ З РОДИНОЮ	116
Терлецька Л.Г. МІСЦЕ І РОЛЬ ТРИВОГИ В ПРОЦЕСІ САМОАНАЛІЗУ ОСОБИСТОСТІ	128
Бушай І.М. ТИПОЛОГІЯ ОБРАЗУ СВІТУ СТАРШОКЛАСНИКІВ	134
Сергієнко І.М. СПЕЦИФІКА ДІАЛОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА ІЗ КЛІЄНТОМ У ПРОЦЕСІ АНАЛІЗУ КОМПЛЕКСУ ТЕМАТИЧНИХ МАЛЮНКІВ	142
Литвиненко Л.І. ТЕЛЕФОННЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ ЯК ВИД НЕВІДКЛАДНОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ	151
Плескач Б.В. ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНА РОБОТА ЗІ СТАЦІОНАРНИМИ ОНКОЛОГІЧНО ХВОРИМИ В АСПЕКТІ ЇХ ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ	162
Лазос Г.П. НЕГАТИВНЫЕ ПЕРЕЖИВАНИЯ КАК ПРЕДМЕТ ИЗУЧЕНИЯ	173
Дітюк П.П. ПРИНЦИПОВІ МОЖЛИВОСТІ НАБУТТЯ СМISЛУ	187

Ильина Ю.Н. СМД ТРЕНИНГ ПО СОЗДАНИЮ УСЛОВИЙ ДЛЯ ТРАНСФОРМАЦИИ МЕНТАЛЬНЫХ МОДЕЛЕЙ ВЗРОСЛЫХ (АВТОРСКОЕ НАЗВАНИЕ «УПРАВЛЕНИЕ ИЗМЕНЕНИЯМИ – ТРИ РАМКИ»)	196
РОЗДІЛ III. ВПЛИВ СІМ'Ї ТА СОЦІАЛЬНОГО ОТОЧЕННЯ НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ	209
Омельченко Я.М. ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОГО ОТОЧЕННЯ НА РОЗВИТОК СХИЛЬНОСТІ ДО ТРИВОЖНИХ СТАНІВ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	209
Чайка Г.В. ВПЛИВ КОМП'ЮТЕРНИХ ІГОР ЯК НОВОГО ЧИННИКА КУЛЬТУРИ НА СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ	218
Шльонська О.О. СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ СТИЛІВ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ	227
Кисляк О.П. РОЛЬ ЧИННИКІВ СІМЕЙНОЇ СИТУАЦІЇ У ПЕРЕЖИВАННІ ВНУТРІШНЬОСОБИСТІСНОГО КОНФЛІКТУ ХВОРИМИ НА ДЦП.	237